

Naturen, havet og tiden i Zacharias Topelius' *Naturens Bok* (1856) og *Boken om Vårt Land* (1875)

ZACHARIAS TOPELIUS' SKOLEBØGER HAR EN stor videnshistorisk relevans: Finske børn og unge i flere generationer har læst dem i skolen. *Naturens Bok* var allerede i 1937 udkommet i 18 oplag og dermed en stor succes.¹ I finske skoler brugte man *Boken om Vårt Land* indtil 1950'erne, og den kom i mere end 50 oplag og mere end 2,5 millioner finske og 200 000 svenske eksemplarer.² Min artikel bygger på aktuelle tilgange til litteraturforskningen inden for blå humaniora og økokritik, der giver mulighed for at se nye videnshistoriske aspekter i historiske skolebøger. Topelius' skolebøger er et frugtbart materiale for en havorienteret synsvinkel. Jeg vil undersøge naturforestillingerne i *Naturens Bok* og *Boken om Vårt Land* med særlig fokus på havet og tiden, fordi havet er et sted, hvor forskellige temporaliteter med økologisk relevans – især dyb tid³ og teknologisk acceleration – mødes.

I min analyse undersøger jeg, hvilken rolle havet spiller i Topelius'

1. Pia Forssell & Magnus Nylund, "Utgivningshistorien", Zacharias Topelius, *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, Magnus Nylund (utg.), Zacharias Topelius Skrifter (ZTS) XVII, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland (SSLS) 816, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2017, s. XXXV–XXXVI, <https://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-6597-1508156359>. Jeg har brugt pdf-udgaven, der inkluderer sidetal. Tak til Anna Biström, Jens Grandell, Marlene Hastenplug og de anonyme bedømmere for korrekturer og talrige frugtbare henvisninger.
2. Ibid., s. XLV.
3. Dyb tid er et begreb, der stammer fra geologien og betegner tidsrum, der overskrider den menneskelige historie, idet den omfatter meget større tidsrum. Om begrebets videnshistorie se fx Tanja Prokić & Johannes Pause, "Tiefenzeit erzählen – Tiefenzukunft erfinden. Eine Verortung", Tanja Prokić & Johannes Pause (Hg.), *Zeiten der Natur. Konzeptionen der Tiefenzeit in der literarischen Moderne*, Berlin: J.B. Metzler 2023, s. 1–26, her: s. 1–19, https://doi.org/10.1007/978-3-662-67588-5_1.

skolebøger, idet jeg undersøger havet som tema, trope og figur. Jeg forbinder denne undersøgelse med en bredere analyse af grundlæggende naturforestillinger, der især er vigtige for at forstå, hvilke forskellige temporaliteter vi kan finde i bøgerne.

Det er måske lidt overraskende at undersøge havets rolle i Topelius' skolebøger, fordi han især er kendt som medskaber af et finsk nationallandskab, der især identificeres med landets indre. "Zacharias Topelius havde stor indflydelse på, hvordan finnerne har set på deres land", betoner for eksempel Johanna Valenius.⁴ Med reference til *Boken om Vårt Land* beskriver hun det dominerende landskabsbillede, som Topelius og andre etablerede:

Disse værker skabte et storslået panorama, hvorigennem landet kunne blive konsumeret som helhed med ét blik. Panoramaet indeholdt en række typiske træk: Årstiden var sommer, og landskabet blev set oppefra; det afbildede søer og skove; nogle gange indeholdt det også tegn på menneskelig indflydelse; stednavne blev ofte nævnt, ledsaget af forskellige indtryk af lys og lyde fra naturen og landsbylivet.⁵

Valenius forklarer desuden, hvordan Fennomannerne fokus på landets indre regioner og Karelien udelukkede vestkystens fiskere fra at blive en del af nationallandskabet.⁶

Trods indsøernes dominans i forestillingen om et finsk nationallandskab spiller havet en vigtig rolle i *Boken om Vårt Land*. Den komparative undersøgelse af *Naturens Bok* og *Boken om Vårt Land* viser, at havet gennem årene fik en voksende betydning for forestillingen om Finland som nation hos Topelius: Mens havet spiller en

4. "Zachris Topelius has greatly influenced the way Finns looked at their country." Johanna Valenius, *Undressing the Maid. Gender, Sexuality and the Body in the Construction of the Finnish Nation*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2004, s. 92, <https://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:sk-dor-000569>. Oversættelserne fra engelsk til dansk i denne artikel er mine, enkelte formuleringer blev til ved hjælp af DeepL.

5. "These works created a *grand panorama*, through which the country could be consumed as a whole at one gaze. The panorama contained a number of typical features: the season was summer and the landscape was viewed from up high; it depicted lakes and forests; sometimes it also contained signs of the human touch; placenames were often mentioned, accompanied by various impressions of lights and sounds of nature and village life." Ibid., s. 92.

6. Ibid., s. 96.

underordnet rolle i *Naturens Bok*, får det centrale funktioner i *Boken om Vårt Land*. Hele landets oprindelse ligger i *Boken om Vårt Land* i havet, og Finlands forbindelser til havet forbliver vigtige – også efter landets opståen fra havet gennem landhøjningen.

Oceanets centrale rolle i Topelius' forestilling om Finland som nation er bemærkelsesværdige, fordi forestillingen om det nationale ofte er territorial og landbaseret i 1800-tallet. Topelius' skolebøger er derimod et eksempel på en mere havorienteret tilgang til det nationale.

Havets voksende betydning i *Boken om Vårt Land* er desuden forbundet med mere dynamiske og historiserede naturforestillinger. En tænkning i dynamikker og langfristede processer blev også vigtig for udviklingen af en økologisk tænkning, forstået som en tænkning i større sammenhænge i stedet for isolerede elementer.⁷ Denne tænkning har træk til fælles med en blå økologi, hvor fluiditet, dynamik og forbundethed afløser fasthed, stabilitet og afgrænsning som dominerende tankeformer.

De sidste år har der været en øget interesse for havets rolle i litteraturen og kulturen.⁸ De fleste publikationer som behandler havets rolle i litteraturen og kulturen kan ses i sammenhæng med den økologiske litteraturforskning, der har etableret sig siden 1990'erne.⁹ Forskellige forskere inden for blå humaniora har kritiseret, at litteraturforskningen længe har forsømt at tage tilstrækkeligt hensyn til den centrale rolle, havet spiller i naturkulturelle sammenhænge.¹⁰ Litteraturforskeren

---

7. Begrebet "Økologi" brugt om en biologisk deldisciplin kan føres tilbage til Ernst Haeckel, der gav forskellige definitioner på det mellem 1866 og 1870. Om økologiens udvikling i naturvidenskaberne se Georg Toepfer, "Von der Naturgeschichte zur Ökologie. Entstehung und Geschichte der Ökologie bis zum Beginn des 20. Jahrhunderts", *Natur und Landschaft* 91, 2016:9/10, s. 398–404.

8. For aktuelle indføringer i forskningsfeltet se Serpil Oppermann, *Blue Humanities. Storied Waterscapes in the Anthropocene*, Cambridge: Cambridge University Press 2023, <https://doi.org/10.1017/9781009393300>; Steve Mentz, *An Introduction to the Blue Humanities*, New York: Routledge 2023, <https://doi.org/10.4324/9781003166665>.

9. For et historisk og metodisk overblik over den økologiske litteraturforskning, se fx Benjamin Bühler, *Ecocriticism. Grundlagen – Theorien – Interpretationen*, Stuttgart: J.B. Metzler 2016, s. 27–82, <https://doi.org/10.1007/978-3-476-05489-0>; Cheryll Glotfelty, "Introduction: Literary studies in an age of environmental crisis", Cheryll Glotfelty & Harold Fromm (eds.), *The Ecocriticism Reader. Landmarks in Literary Ecology*, Athens: The University of Georgia Press 1996, s. XV–XXXVII.

10. Se fx Margaret Cohen, "Literary studies on the terraqueous globe", *PMLA* 125, 2020:3, s. 657–662, her: s. 657–658, <https://doi.org/10.1632/pmla.2010.125.3.657>; Søren

Sidney I. Dobrin behandler for eksempel udførligt forholdet mellem økokritik og blå humaniora. Dobrin mener, at økokritikken opviser en form for "ocean deficit", som blå humaniora skal korrigere.¹¹

Dobrins monografi er dog ikke særlig relevant i forhold til tidsaspekter, mens tiden for eksempel spiller en stor rolle i Stacy Alaimos essay "The anthropocene at sea. Temporality, paradox, compression". Alaimo fremhæver, hvordan forskellige temporaliteter kontrasterer hinanden i oceaner: Det langsomme liv i dybhavet, hvor dyr bliver sent kønsmodne og vokser langsomt, står i modsætning til de alt for hurtige forandringer, som nye teknologier medfører.¹² "Paradoksalt nok har man forestillet sig dybhavet både som et fristed for [...] 'levende fossiler' og som en livløs zone", skriver Alaimo og fortsætter: "da dybhavsarter lever og dør i et langsommere tempo, gør denne temporalitet fiskene mindre, snarere end mere uimodtagelige over for skader."¹³

Umiddelbart er det måske svært at se en sammenhæng mellem Alaimos essay og Topelius' skolebøger. Men hvis man læser *Boken om Vårt Land* med særlig fokus på havet og tiden, er det påfaldende, at bogen på den ene side indeholder forskellige former for finsk urhistorie – geologiske og mytologiske oprindelsesfortællinger – og på den anden side advarer mod en kortvarig udbytning af ressourcer og uønskede følger af nye teknologier, ikke kun i havet.

Frank, *A Poetic History of the Oceans. Literature and Maritime Modernity*, Leiden: Brill 2022, s. 24–26, <https://doi.org/10.1163/9789004426702>. Med ordet "naturkultur" refererer jeg til Donna Haraways begreb "natureculture", som hun bruger fx i Donna Haraway, *When Species Meet*, Minneapolis: University of Minnesota Press 2008, s. 15–16 og passim. Det henviser til problematikken, der forbinder sig med naturbegrebet, og betoner, at natur og kultur er en enhed, man ikke kan splitte op. I min artikel bruger jeg ordet "natur" om et indflydelsesrigt tankesæt og om en videnshistorisk formation med forskellige mulige betydninger.

11. Sidney I. Dobrin, *Blue Ecocriticism and the Oceanic Imperative*, New York: Routledge 2021, s. 40.
12. Stacy Alaimo, "The anthropocene at sea: Temporality, paradox, compression", Ursula K. Heise, Jon Christensen & Michelle Niemann (eds.), *The Routledge Companion to the Environmental Humanities*, London: Routledge 2017, s. 153–161, her: s. 153–154, <https://doi.org/10.4324/9781315766355>.
13. "Paradoxically, the deep sea has been imagined both as a haven for [...] 'living fossils' and as a lifeless zone", "as deep sea species live and die at slower pace, that temporality actually makes the fish less, rather than more, impervious to harm". *Ibid.*, s. 153.

Børnelitteraturforskningen har også i høj grad behandlet økologiske temaer de sidste år og bidraget til blå humaniora.¹⁴ En særlig fokus på havet og tiden har artiklen ”En tid bortom människans” af Mia Österlund.¹⁵ Hun forklarer, hvordan konkurrerende tidssystemer kan blive et tolkningskoncept i børnelitteraturforskningen, og baserer sin analyse af Linda Bondestams billedbog *Mitt bottenliv* (2020) på forskellige opfattelser af tid. Österlund henviser til, at klokketid, biologisk tid og reproduktiv tid kan bidrage til at kontrollere subjekter, og at personlig, politisk, åndelig, geologisk, agrikulturel og teknologisk tid kan konkurrere med hinanden. Hun fokuserer i sin tekstanalyse især på forholdet mellem dyb tid og senmodernitetens acceleration. Senmoderniteten medfører et kortvarigt ressourceforbrug med økologiske følger, der får geologisk format – menneskets økologiske indflydelse er blevet så stor, at den får geohistorisk betydning, for eksempel med hensyn til plastikaffald, der findes alle steder på jorden, selv i dybhavet, eller med hensyn til menneskets rolle i biodiversitetstab. Det betyder også, at der ikke længere kan skelnes mellem natur og kultur, kort og lang varighed i Antropocæn.¹⁶ Jeg vil gerne gribe fat i Österlunds tanke om, at konkurrerende tidssystemer kan være en nøgle til forskellige lag i tekster og økologiske facetter af deres indhold. Allerede *Boken om Vårt Land* indeholder idéen om havets forbindelse med urhistorien, mens den teknologisk fremdrevne acceleration forandrer hele verden.

Søren Franks monografi *A Poetic History of the Ocean* er også stærkt præget af tidsaspekter. Han mener, at maritime perspektiver åbner for alternative tidslinjer.¹⁷ Frank udvikler en oceanisk litteraturhistorie, der skelner mellem fire forskellige epoker beroende på verdensbillederne, som han kalder teocentrisme, antropocentrisme, teknocentrisme

14. Se fx Nina Goga & Marianne Eskebæk (red.), *På tværs af Norden. Økokritiske strømninger i børne- og ungdomslitteratur*, København: Nordisk Ministerråd 2021, <https://doi.org/10.6027/nord2021-009>; Corinna Löwe & Åsa Nilsson Skåve (red.), *Didaktiska perspektiv på hållbarhetsteman i barn- och ungdomslitteratur*, Stockholm: Natur & Kultur 2020.

15. Mia Österlund, ”En tid bortom människans. Djuptid och økokritiska perspektiv i Linda Bondestams bilderbok *Mitt bottenliv*”, Nina Goga & Marianne Eskebæk (red.), *På tværs af Norden. Økokritiske strømninger i børne- og ungdomslitteratur*, København: Nordisk Ministerråd 2021, s. 116–121, <https://doi.org/10.6027/nord2021-009>.

16. *Ibid.*, s. 117–118.

17. Frank, *A Poetic History of the Oceans*, s. 26; se også Cohen, ”Literary studies on the terraqueous globe”, s. 659–660.

og geocentrisme. Frank begrundet sin periodisering med skiftende guder-mennesker-teknologi-natur-konstellationer. Han mener dog ikke, at konstellationerne udelukkende afløser hinanden, men skriver, at teocentrisme, antropocentrisme, teknocentrisme og geocentrisme også findes transhistorisk.¹⁸ I min undersøgelse vil jeg især arbejde ud fra, hvordan konstellationerne overlapper hinanden. Franks monografi indeholder desuden kapitler om rytme og Antropocænen, der selvfølgelig er interessante med henblik på tidsaspekter, men jeg vil kun præsentere nogle af hans historiografiske overvejelser.

I Franks periodisering varer teocentrismen indtil omkring 1450. Guderne dominerer i dette verdensbillede, og havet er et sted, der udløser rædsel. Maximen er ”Non Plus Ultra”, det vil sige, at man for eksempel helst undgår at sejle på det åbne hav.¹⁹ Det er lidt overraskende, at Frank ikke nævner fortællinger om havet som verdens eller livets oprindelse – en forestilling, der også spiller en rolle i *Boken om Vårt Land* og er forbundet med en mere positiv tilgang til havet også i teocentriske verdensbilleder.

Antropocentrismen afløser teocentrismen og råder indtil omkring 1850. Mennesket er centrum i dette verdensbillede:

Non Plus Ultra bliver erstattet af Plus Ultra, og havet bliver ikke længere set kun som en barriere, men også som en fortryllende passage der lokker glitrende med løfter om undere. Dette er den århundredlange Sejladsens og Opdagelsens Tidsalder, hvor man erstatter overtro med udforskning, og hvor havmonstre bliver forvandlet til fisk. Havets tilfældigheder er ikke længere udelukkende associeret med risiko, men også med chance.²⁰

I den teknocentriske epoke er teknologien den dominerende komponent i guder-mennesker-teknologi-natur-konstellationen. Mottoet Plus Ultra gælder fortsat, og oceanet er ”et sted for passage”:

18. Frank, *A Poetic History of the Oceans*, s. 142.

19. *Ibid.*, s. 58.

20. ”Non Plus Ultra is replaced by Plus Ultra, and the ocean is no longer seen as a barrier only, but also as an enchanting passage luring glitteringly with promises of wonder. This is the centuries-long Age of Sail and Discovery during which superstition is replaced with exploration and sea monsters transform into fish. The contingency of ocean voyages is no longer associated exclusively with risk but also with chance.” *Ibid.*, s. 112. Kursivering i original.

Det er Dampens Tidsalder, hvor havet bliver metaforisk transformeret fra fisk til en affortryllet maskine, glitteret fra den forrige tidsalder forvandler sig til et gitter. Dimensionerne af risiko og chance på sørejserne i sejladsens tidsalder bliver i dampens tidsalder suppleret med stærke elementer af kontrol og kalkulation. Troen på fremskridt og videnskabelige opdagelser er fremherskende.²¹

I den geocentriske epoke dominerer *Nature* og *the Blue Planet* guder-mennesker-teknologi-natur-konstellationen. Mottoet "Non Plus Ultra" kommer tilbage. Man opfatter oceanet som et kohærent økosystem, som er afgørende for hele planeten.

Det er tidsalderen med diesel og uorganiske kemikalier, hvor havet bogstavelig talt bliver transformeret til et plastikocean eller, i nogle værker, bliver gen-fortryllet. Den tidligere tro på menneskelig kontrol over naturen bliver nu erstattet af indsigten i vores afmagt, og da der foretages fejleregninger, udvikler der sig en mistro over for beregninger.²²

Søren Frank undersøger en bred varietet af kilder, der inkluderer film, litterære og ikke-litterære tekster, men ikke skolebøger. Alligevel hjælper hans overvejelser til at analysere Topelius' skolebøger, fordi de giver en bredere litteratur- og videnshistorisk ramme til at læse tekster om havet. Topelius' bøger sigter mod at formidle fakta og viden, men de benytter sig også af litterære strategier og er stærkt præget af et kristeligt-nationalt verdensbillede. På den måde er de både sag- og skønlitteratur. En videnshistorisk kontekstualiserende litteraturvidenskabelig tilgang er derfor velegnet til at analysere bøgerne.

Ifølge Franks periodisering opstår Topelius' bøger i en overgangstid, hvor nye teknologier fremmer nye tilgange til havet – for eksempel

21. "a place of passage", "This is the era of steam in which the sea is transformed metaphorically from fish into a disenchanting machine, the glitter of the previous age morphing into a grid. The dimensions of risk and chance on sea journeys in the age of sail are supplemented in the age of steam with strong elements of control and calculation. Belief in progress and scientific explorations prevail." Ibid., s. 142. Kursivering i original.
22. "This is the era of diesel and inorganic chemicals in which the sea is literally transformed into a plastic ocean or, in some works, is re-enchanting. The former belief in human control over nature is now replaced by a realization of our impotence, and as miscalculation sets in, a suspicion toward calculation develops." Ibid., s. 145. Kursivering i original.

optræder dampskibet også i Topelius' bøger. Frank viser også, hvordan fremstillingen af livet på skibene forandrede sig i løbet af 1800-tallet. Sømanden blev med fremkomsten af nye teknologier en mindre heroisk figur, og derfor blev eventyrromanen en problematisk form – *Moby Dicks* protomodernisme er i Franks læsning en vej ud af anakronismen.²³ Menneskernes viden om havet forandrede sig stærkt i samme tidsrum. Ved siden af fiskeriet spillede telegrafien, som Topelius også nævner, en vigtig rolle i oceanforskningen omkring 1850.²⁴ Og med Darwins evolutionsteori og palæontologien forandrede opfattelsen af tid sig selvfølgelig også.

SKOLEBØGERNES FORM OG PÆDAGOGISKE GRUNDTANKER

I det "Förord till Lärare och Lärarinnor", som Topelius indledte *Boken om Vårt Land* med, forklarer han, at *Naturens Bok* henvender sig til skoleelever fra omkring otte år og *Boken om Vårt Land* til elever fra omkring ti år.²⁵ Bøgerne havde en tidstypisk kristelig grundtanke og havde til formål at skildre nationens natur, historie og folk.²⁶ Topelius forklarer i forordet til *Naturens Bok*, at bogen skal indeholde en "dubbel progression: i språk och innehåll": Sproget skal avancere fra det enkle til det sammensatte, emnerne "från det närmaste till det mera aflägsna".²⁷ Bøgerne var et vigtigt bidrag til Finlands *nation building*, men også til den daværende pædagogik.²⁸

---

23. Ibid., s. 28–32.

24. Antony Adler, "Science: History, imaginations, spaces", Kimberley Peters, Jon Anderson, Andrew Davies & Philip Steinberg (eds.), *The Routledge Handbook of Ocean Spaces*, London: Routledge 2022, s. 34–45, her: s. 38, <https://doi.org/10.4324/9781315111643>.

25. Zacharias Topelius, *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, Magnus Nylund (utg.), ZTS XVII, SLS 816, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2017, s. 156.

26. Håkan Andersson, "Naturens Bok och Boken om Vårt Land i historiskt och pedagogiskt perspektiv", Zacharias Topelius, *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, Magnus Nylund (utg.), ZTS XVII, SLS 816, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2017, s. XVII.

27. Topelius, *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, s. 4; cf. Andersson, "Naturens Bok och Boken om Vårt Land i historiskt och pedagogiskt perspektiv", s. XVII.

28. Magnus Nylund, "Samtida kritik och forskningsöversikt", Zacharias Topelius, *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, Magnus Nylund (utg.), ZTS XVII, SLS 816, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2017, s. LXIII.

Håkan Andersson fremhæver fire pædagogiske grundtanker, der er centrale for at forstå Topelius' skolebøger:

[Topelius] understryker att skolan bör beakta för det första barnets närmiljö, familjen och hemmet, för det andra utvecklingen av både kunskaper och känslor, för det tredje koncentration i innehållet (inte splittring) och för det fjärde ett personligt engagemang hos såväl lärare som elev.²⁹

Andersson henviser til, at Topelius, i tilknytning til Friedrich Fröbels banebrydende børnenecentrerede pædagogik, forestillede sig børnene som voksende planter, der skal kultiveres med hensyn til deres naturlige udvikling i pædagogiske institutioner (plantemetaforer og -sammenligninger dominerer for eksempel sproget i Topelius' essay "Barnet").³⁰ Forestillingerne om barnets naturlige væsen og dets afhængighed af miljøet forbinder sig med tanken om en hierarkisk ordnet natur i skolebøgerne. Pædagogikken og forestillingerne om naturen er på den måde tæt forbundet hos Topelius.

Kapiteltitleerne tydeliggør ganske godt, hvordan bøgerne er opbygget: *Naturens Bok* begynder med mennesket, fremstiller derefter dyreverdenen, planteverdenen og mineralriget, elementerne jord, vand, luft og ild, de fysiske fænomener lys og varme, tyngde og bevægelse, og til sidst den store vide verden.³¹ Strukturen følger klassifikatoriske kategorier, der stammer fra tiden før den epistemologiske forandring, som Michel Foucault beskriver i *Les Mots et les Choses* om tiden omkring 1800, hvor en tænkning i dynamikker begynder.³²

---

29. Andersson, "Naturens Bok och Boken om Vårt Land i historiskt och pedagogiskt perspektiv", s. XVIII.

30. Ibid., s. XVIII–XXI; Zacharias Topelius, "Barnet", Zacharias Topelius, *Blad ur min tänkebok*, Helsingfors: Söderström & Co Förlagsaktiebolag 1898, s. 82–86.

31. Topelius, *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, s. V–VI. Indholdsfortegnelsen står først i pdf-udgaven, mens den følger forordet i faksimile-udgaven. Se Zacharias Topelius, *Läsebok för de lägsta läroverken i Finland. Första Kursen. Naturens Bok*, Helsingfors: Förf:s förlag 1856, uden paginering [9], <https://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-6598-1508156369>.

32. Michel Foucault, *Les Mots et les Choses. Une archéologie des sciences humaines*, Paris: Gallimard 1966.

Boken om Vårt Land har derimod en struktur, der er præget af historietanken, men historietanken inkluderer også førmoderne aspekter. *Boken om Vårt Land* består af et forord og seks dele: "Landet", "Folket", "Hednagudar och hjeltesagor", "Berättelser från Finlands katolska tid", "Berättelser från Finlands krigiska tid", "Berättelser från Finlands nyare tid".³³ "Landet" indeholder ikke bare beskrivelser af landet selv, men også af dets bibelske og geologiske forhistorie. *Boken om Vårt Land* forbinder mytologiske fortællinger, datidens aktuelle videnskabelige teorier og historiografi med moralske tanker.

I *Naturens Bok* er det ofte i samtaler mellem familiemedlemmer, især mellem faderen og børnene, at naturfænomener bliver forklaret – på den måde støtter bøgerne forestillingen om faderen som autoritet og kilde til kundskab.³⁴ Bogen består af korte kapitler, der formidler viden i fortællende former og digte. Illustrationerne er overvejende små billeder, der viser et enkelt dyr, en enkel plante eller et transportmiddel. *Naturens Bok* begynder med forholdsvis mange illustrationer, men så bliver der efterhånden færre af dem. Denne reduktion tyder på, at Topelius gik ud fra, at den sproglige udvikling, bogen skulle formidle, gør illustrationerne mindre nødvendige. Illustrationerne formidler kundskab om udseendet af et dyr, en plante, et naturfænomen eller et transportmiddel; nogle gange støtter visualiseringen forståelsen af fysiske sammenhænge. Generelt kan man sige, at illustrationerne understreger bogens klassifikatoriske struktur, idet de overvejende viser isolerede individer eller objekter.

Boken om Vårt Land åbner med en jeg-fortæller, der snart træder i baggrunden, mens digte, fortællinger og naturvidenskabelige forklaringer afløser hinanden. Der findes færre illustrationer i *Boken om Vårt Land* (38 træsnit fordelt på 492 sider) end i *Naturens Bok* (55 træsnit fordelt på 202 sider), men de er større. Reduktionen af illustrationerne tyder igen på den opfattelse, at billederne bliver mindre

---

33. Topelius, *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, s. VI. Indholdsfortegnelsen står først i pdf-udgaven, mens den står efter forordet i faksimile-udgaven, hvor den desuden er mere detaljeret. Se Zacharias Topelius, *Läsebok för de lägsta läroverken i Finland. Andra kursen. Boken om Vårt Land*, Helsingfors: G.W. Edlunds förlag 1875, uden paginering [11–16], <https://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-6599-1508156379>.

34. Andersson, "Naturens Bok och Boken om Vårt Land i historiskt och pedagogiskt perspektiv", s. XIX.

vigtige i vidensformidling, efterhånden som børnenes sprog udvikler sig. Illustrationerne i *Boken om Vårt Land* viser landskaber (overvejende med vand i form af hav, søer, floder, vandfald, sne, is og så videre, hvilket understreger vandets betydning for Finlands geografi), scener fra fortællinger og billeder af mennesker eller guder. Landskabsbillederne tyder på den interesse for naturlige sammenhænge, *Boken om Vårt Land* viser i stedet for den klassifikatoriske fokus på enkelte elementer, der præger *Naturens Bok*.

Den tænkning i historiske dynamikker og naturlige sammenhænge i *Boken om Vårt Land* kan man med Sidney I. Dobrin se i sammenhæng med den større rolle, havet spiller i *Boken om Vårt Land* end i *Naturens Bok*: Ordninger, taksonomier og afgrænsninger kendetegner *terrestrial thinking*, mens dynamik, fluiditet og opløsning er typisk for *blue ecocriticism*.³⁵ Selvfølgelig var Topelius ingen direkte forløber for en blå økologi, men hans tænkning viser, hvordan forestillingerne om havet og tiden forandrer sig samtidigt, og at denne forandring hænger sammen med en ændring i naturforestillinger. Forskellen mellem naturforestillingerne i *Naturens Bok* og *Boken om Vårt Land* hænger sandsynligvis også sammen med Topelius' forestilling om børnenes intellektuelle udvikling fra det enkle til det sammensatte. Men de baserer sig også på forskellige videnshistoriske formationer.

NATUREN, HAVET OG TIDEN I *NATURENS BOK* (1856)

Havet spiller ingen central rolle i *Naturens Bok*, der tydeligt baserer sig på en ældre kristelig naturforståelse, men havet er ofte anledningen til at introducere forskellige naturopfattelser. Selv om naturforestillingerne er domineret af ældre kristelige idéer, findes også her en vis åbenhed over for andre, mere moderne tanker. Henrik Knif bemærker, at titlen *Naturens Bok* refererer til en lærdomshistorisk tradition, der går tilbage til den kristelige del af antikken. Denne tradition gik ud fra tanken om, at man kan overbevise sig om Guds storhed på to forskellige måder: Man kunne læse i Bibelen, også kaldet "bøgernes bog", men man kunne også læse i "naturens bog", i *liber naturae*, idet man opmærksomt nærmede sig Guds skaberværk i naturen. *Naturens*

35. Dobrin, *Blue Ecocriticism*, s. 8, 11–12.

Bok skulle bidrage til at rette børnenes opmærksomhed mod naturen.³⁶ ”Naturens bok är oändligt rik”, hedder det i *Naturens Bok*.³⁷ Mens naturens rigdom synes at være uendelig i *Naturens Bok*, træder bæredygtigheden – og dermed også tanken om ressourcernes endelighed i forgrunden i *Boken om Vårt Land*.

Knif henviser også til den store rolle, som forestillingen om *the great chain of being* spiller i *Naturens Bok*.³⁸ Ifølge denne oprindeligt antikke idé indeholder verden den maksimalt mulige diversitet af eksistensformer, der danner en uendelig serie af former, hvoraf hver enkelt har mindst et attribut til fælles med sin nabo. Serien rækker i hierarkisk orden fra den enkleste eksistensform til den såkaldte *ens perfectissimus*, det vil sige Gud.³⁹ Topelius tager denne forestilling eksplicit op, når han forklarer den hierarkiske orden, som alle eksistensformer i verden befinder sig i, og til sidst beskriver den som ”skapelsens stora kedja”:

Men nu ha wi sett de sista och lägsta af djurrikets inwånare. Högst och öfwer alla djur står hela skapelsens herre och konung, menniskan. Dernäst komma däggdjuren, som näst henne äro de rikast begäfwade. Dernäst komma fåglarna; sedan kräldjuren; sedan fiskarna; sedan led-djuren. Och för hwarje klass lägre nedåt se wi några af djurens förnämsta kroppsdelar likasom bortfalla eller förändras. Slutligen se wi bland de lägsta djuren sådana warelser, som stå på gränsen till wexternas rike och likasom binda dessa båda den lefwande werldens stora riken tillsamman. Ty Gud i sin allmakt har welat knyta hela sin skapade werld ihop, det ena wid det andra, så att ingenstädes en tom lucka åtskiljer raden af hans skapade werk. Englarna, menniskorna, djuren, wexterna, stenarna, alla gå likasom i rad, den ena fullkomligare än den andra. Så ser man alltid de, som äro hwarandra närmast, med

36. Henrik Knif, ”Läseböckerna i idéhistorisk belysning”, Zacharias Topelius, *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, Magnus Nylund (utg.), ZTS XVII, SLS 816, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2017, s. XXV.

37. Topelius, *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, s. 133.

38. Knif, ”Läseböckerna i idéhistorisk belysning”, s. XXVII.

39. Denne kompakte fremstilling baserer sig på *Encyklopedia Britannica*, 10/12 2021, ”The Great Chain of Being”, <https://www.britannica.com/topic/Great-Chain-of-Being> (hentet 7/11 2023). En indflydelsesrig idéhistorisk studie om *The great chain of being* er Arthur Lovejoy, *The Great Chain of Being. A Study of the History of an Idea*, Cambridge: Harvard University Press 1933, <https://doi.org/10.2307/j.ctvjsf71g>.

sina egenskaper widröra hwarandra. Detta är skapelsens stora *kedja*, hwars början och slut äro hos Gud, som allt werkar i alla.⁴⁰

Knif betoner, at det er usædvanligt, at idéen blev så eksplicit udtrykt i 1800-tallet, for selv om Charles Darwin endnu ikke havde publiceret *The Origin of Species* (der udkom første gang i 1859), havde evolutionstanken allerede nået en vis udbredelse, især i geografien, et vidensområde, Topelius var meget interesseret i. Men hos Topelius udvikler arterne sig ikke, skabelsen står stille.⁴¹ Tanken om forandring præger derimod Topelius' senere fremstilling af Finlands geografi i *Boken om Vårt Land*. I *Naturens Bok* baserer naturens sammenhæng sig på Guds "lärdom"⁴², som man kan lære at forstå, når man spørger, hvorfor ting er, som de er:

Icke har jag förr frågat stenen: hwarföre sjunker du? eller båten: hwarföre flyter du? Icke har jag förr sagt till bollen: hwarföre far du i båge? eller till forsen: hwarföre rinner du? eller till qvarnen: hwarföre malar du? Men nu har jag lärt mig att fråga och gifwa akt på många ting. Så will jag betrakta allting omkring mig och tänka: hwarföre är det så? Wisst har Gud lagt mycken lärdom i de allra wanligaste ting. Men det ser ej den tanklöse. Han tänker ej längre, än hans näsa är lång.⁴³

Viden om naturen er her endnu et forholdsvist statisk koncept.

Knif fastholder, at perspektivet i *Naturens Bok* er antropocentrisk, for eksempel fortæller alle husdyr med stolthed, hvordan de tjener menneskerne.⁴⁴ Han ser i de talende dyr en litterær strategi "for at ge liv åt framställningen".⁴⁵ *Naturens Bok* forklarer, at Gud har skabt mennesket til at være herre over hele naturen. Men det er også klart,

40. Topelius, *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, s. 56–57. Kursiveringen er i originalen spærret.

41. Knif, "Läseböckerna i idéhistorisk belysning", s. XXV.

42. Topelius, *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, s. 138.

43. Ibid.

44. Knif, "Läseböckerna i idéhistorisk belysning", s. XXVII.

45. Ibid., s. XXVI.

at menneskerne skal følge Guds love, som de finder i naturen – Gud står over menneskerne:

Då bad jag min gode wän sjömannen att få fara med på hans skepp. Han tog mig ombord, och wi seglade så långt ut, att wi snart ej mera sågo något land, utan endast himmelen öfwer oss och hafwets watten rundtomkring skeppet. Nu först såg jag, huru stor Guds allmakt war i elementerna, och jag darrade af fruktan, att wi, swaga menniskor, skulle förgås. Men likaså tydeligt såg jag, huru Gud äfwen här skapat menniskan till hela naturens herre. Snabbt och skickligt ilade skeppet framåt mellan *dyningarna* efter en storm, som förut häft hafwet i höga *wågor*.⁴⁶

Det er i vores sammenhæng spændende, at jeget, det vil her sige den fortællende far, får indsigt i Guds storhed, men også i menneskets magt, mens han står på et skib. Det er sømandens kunnen, der overbeviser jeget om menneskets magt. Scenen viser os et "oceanic sublime",⁴⁷ der blandt andet knytter an til Immanuel Kants refleksioner om det sublime, hvor naturens storhed giver mennesket anledning til at erkende den værdi, det selv har ("Selbstschätzung").⁴⁸ *Naturens Bok* bekræfter den store kulturhistoriske rolle, oceanet spiller i erfaringen af det sublime og i refleksionen over forholdet mellem natur og menneske, som denne erfaring udløser.⁴⁹ Det er vigtigt at bemærke her, at erfaringen af det sublime i *Naturens Bok* ikke er forbundet med en position på landjorden, men at den finder sted på havet, hvor mennesket umiddelbart er underlagt naturens kræfter. På den anden side er jeget ikke selv matros. Litteraturforskeren Margaret Cohen fastholder, at Kant mener, at oceanet kun i den æstetiske erfaring, der ligner digterens blik på havet, kan være sublim, mens en tilgang til havet med den instrumentelle fornuft, det vil sige oceanet som

46. Topelius, *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, s. 99. Kursiveringen er i originalen spærret.

47. Steven Z. Levine, "Seascapes of the sublime: Vernet, Monet and the oceanic feeling", *New Literary History* 16, 1985:2, s. 377–400, her: s. 386, <https://doi.org/10.2307/468752>.

48. Immanuel Kant, *Kants Werke: Akademie-Textausgabe. 5: Kritik der praktischen Vernunft. Kritik der Urtheilskraft*, Berlin/New York: Walter de Gruyter 1968, s. 260–264.

49. Cf. Levine, "Seascapes", s. 387–389; Filippo Menozzi, "Blue sublime and the time of capital", *Humanities* 73, 2020:9, s. 1–12, <https://doi.org/10.3390/h9030073>.

genstand for kundskab eller som arbejdsplads, ikke tillader denne erfaring.⁵⁰ Denne opløsning af den sublime erfaring sker også i *Naturens Bok*: Efter den citerede passage begynder jeget at observere vandets udseende nærmere, og sømanden forklarer forskellige former for vandbevægelse og undersøiske fænomener.⁵¹ Når faktaformidlingen sætter ind, spiller den sublime erfaring ikke længere en rolle.

Ser vi nærmere på fremstillingerne af havdyr og vand, er fiskene især karakteriseret af tavshed. Denne tavshed, forklarer den gamle fisker Simon,⁵² er måske grunden til, at fiskene ikke bryder sig om deres artsfæller:

Och fisken har inga lungor. Han lefver och dör i tystnad. Kanske bryr han sig derföre så litet om sina likar. Fisken har ej far eller mor, ej maka eller barn, som han håller utaf. Han har ej bror eller vän; han har ej bo eller bädd. Han har blott somliga ställen, der han hellre vistas. Likväl gå en del fiskar i stora skockar, som kallas stim. Men om en blir anfallen, aldrig försvaras han då af de andra.⁵³

Fiskenes manglende emotionelle forbindelse til familie eller venner, deres mobile eksistensform, adskiller dem fra menneskerne: ”De [fiskarna] förstå icke oss, som lefva här i den klara luften.”⁵⁴ Denne karakteristik fremmer indtrykket af en stor fremmedhed mellem menneskerne og fiskene. Bemærkningen om, at ”[f]iskarnas stora nytta för människan är, att de mycket fångas och gerna ätas”,⁵⁵ understreger antropocentrismen i *Naturens Bok*.

Men *Naturens Bok* indeholder også digtet ”Guldfisken i Glas-kupan”, der henvender sig til en guldfisk – der er digtets ”du” – og fastholder, at guldfisken altid ville foretrække det store farlige ocean,

50. Margaret Cohen, *The Novel and the Sea*, Princeton/Oxford: Princeton University Press 2010, s. 116–117; Kant, *Kants Werke*, s. 270; se også Jørgen Magnus Sejersted, ”Havet som symbol og realitet”, Jørgen Magnus Sejersted, Eirik Vassenden & Christine Hamm (red.), *Nordsjøen i norsk litteratur*, Bergen: Fagbokforlaget 2015, s. 191–207, her: s. 192–193.

51. Topelius, *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, s. 99–100.

52. Navnet kan man læse som reference til Biblen (Markus 1,16–1,18).

53. Topelius, *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, s. 47.

54. *Ibid.*, s. 49.

55. *Ibid.*, s. 48.

som den kommer fra, fremfor fangenskabets sikkerhed.⁵⁶ Oceanets farer bliver her associeret med frihed og får på den måde en positiv vending, der er typisk for den ambivalens, der ofte kendetegner fremstillinger af havet og menneskernes forhold til oceanet.⁵⁷

Ved siden af fiskene beskriver *Naturens Bok* også muslinger, sønøgle, søstjerner, koraller, andre såkaldte stråledyr (klassifikationen findes ikke længere i dag) og infusionsdyr. Passagen med infusionsdyrene danner overgangen til passagen om skabelsens store kæde, der på den måde også er knyttet til dyr, der lever i vandet; barnet Greta er bange for at drikke vand på grund af infusionsdyr, der befinder sig i vandet, men broderen Anders ler ad Greta og forklarer, at det ikke skader at spise dem, der danner den nederste del af den store kæde.⁵⁸ Ligesom på land finder man i denne fremstilling en mangfoldighed i oceanet, der er direkte forbundet med en guddommelig orden.

Fremstillingen af dyreriget slutter med et digt, der omtyder fiskenes stumhed til en positiv egenskab, idet det kommer med opfordringen: "Var stum som *fisken* uti oceanen / Med andras hemligheter."⁵⁹ Digtet slutter med versene:

Arbeta, som *korallen* gör, ett verk
För seklerna. – Allt detta noga märk,
O menska, du, som herrskar i naturen!
Så kan du lära mycket än af djuren.⁶⁰

56. Ibid., s. 51–52. Allerede her kan man se, at Topelius' perspektiv ikke var udelukkende antropocentrisk. Topelius blev senere meget engageret i dyreværnet. I 1870 stiftede han Finlands første dyreværnsforbund, Majföreningen, der især fokuserede på beskyttelsen af småfuglene. Katharina Pihlflyckt & Rainer Knapas, "Inledning", Zacharias Topelius, *En resa i Finland*, Katarina Pihlflyckt (utg.), ZTS XIII, SSLS 775, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2013, s. X, <https://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-8076-1609135409>. 1898 blev Topelius' *Tankar i djurskydd* publiceret. Zacharias Topelius, *Tankar i djurskydd*, Uno Stadius (utg.), Helsingfors: Utgivaren 1898, <http://bibbild.abo.fi/smatryck/topelius38.pdf> (hentet 31/5 2024).

57. Se fx Frank, *A Poetic History of the Oceans*, s. 75, 125; Dobrin, *Blue Ecocriticism and the Oceanic Imperative*, s. 194.

58. Topelius, *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, s. 55–57.

59. Ibid., s. 60. Kursiveringen er i originalen spærret.

60. Ibid., s. 60–61. Kursiveringen er i originalen spærret.

At korallen i digtet fungerer som sindbillede for varighed, tydeliggør, hvordan vores perspektiv på havet har forandret sig under indtrykket af Antropocænen: Korallen er i dag snarere et symbol på et fragilt økosystem, der er truet af klimaforandringen og havenes forurening.

Kapitlet "Om wattnet" betoner vandets kraft, fremstiller vandets kredsløb og vejen fra kilden til havet.⁶¹ Fortælleren forklarer, at der findes bakker, bjerge og dale under vandet, og at man kan sammenligne korallerne og andre vandplanter med skovene på landjorden, men at trykket og mørket tager til i store dybder.⁶² Denne beskrivelse viser, at landjorden er det grundlæggende tankemønster i *Naturens Bok*, mens havet er sekundært. Topelius' troede tilsyneladende, at mindre børn bedre kan forestille sig undersøiske livsformer med terrestriske forbilleder, fordi de kender dem fra deres egen umiddelbare omverden.

Fortælleren oplyser om forskellige landformationer, for eksempel skærgården, og henviser til land- og søkortenes eksistens, men der findes ingen kort i bogen. Underkapitlet "Om wattnets förödelse" går ind på den bibelske historie om Noah, men også på ingeniørkunsten og faren for stormfloder i Nederlandene.⁶³ Det bliver fulgt op af et underkapitel om "Wattnets läkedom", der fremstiller vandets funktion som lægemiddel i forbindelse med kure.⁶⁴

Kapitlet "Om wattnet" slutter med en række digte. Topelius har for eksempel gengivet den populære digter Karl August Nicanders digt "Vågen", der begynder med verset "Mitt lif är en våg" og beskriver, hvordan bølgen lægger sig til ro og bliver en dråbe i verdenshavet.⁶⁵ Andre digte som for eksempel "Hafvet i natten" af Lars Stenbäck, som Topelius citerer i *Naturens Bok*, og Topelius' egne digte "Oceanen" og "Stormen" betoner havets storhed og farer.⁶⁶

At kapitlet om vandet indeholder et billede med otte forskellige iskrytaller og en havscene, der viser skibe, havet, kysten og et fyr-

---

61. Ibid., s. 96–102.

62. Ibid., s. 100.

63. Ibid., s. 102–103.

64. Ibid., s. 103.

65. I *Naturens Bok* står "Nikander" i stedet for "Nicander". Ibid., s. 105–106. Om Nicanders digt se også kommentaren i Topelius, *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, s. 521.

66. Topelius, *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, s. 106–107, 116. Om Stenbäck's digt se også kommentaren i Topelius, *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, s. 521.

tårn, er interessant, fordi der ikke er andre illustrationer i bogen end dette iskrystalbillede, der indeholder en variation af former, og fordi de færreste illustrationer viser forskellige billedelementer sammen, sådan som havscenen gør. Vandet er på den måde forbundet med en rigdom i former og sammenhænge.

Naturens Bok indeholder også et underkapitel ”Om ångmaskiner och jernvägar”, som indgår i kapitlet ”Om luften”.⁶⁷ Her er det ikke James Watt, der bliver nævnt som dampmaskinens opfinder, men Fulton, det vil sige Robert Fulton, der byggede de første dampskibe. Fortælleren beskriver Fultons opfindelse som en af de nyttigste og mærkværdigste, der nogensinde er blevet gjort, fordi dampskibe ikke taber tid ved vindstille eller modvind, sådan som sejlskibene gjorde. Teknologiens vigtigste virkning er acceleration.⁶⁸

Der findes konkurrerende tidsordninger i *Naturens Bok*: Forestillingerne om *liber naturae* og *the great chain of being* er overvejende statiske. Havdyr og -planter er en del af Guds skaberværk, især korallen står for varighed. Men havet er også et sted, hvor mennesket bliver klar over sin egen magt. Som naturens herre, der sejler på havet eller bygger diger, kan mennesket i det mindste temporært modstå elementernes magt. Desuden fører opfindelsen af dampskibene til trafikens acceleration og uafhængighed af vinden – mennesket begynder at emancipere sig fra naturens kræfter (at det kun er en illusorisk emancipation, viser de aktuelle økologiske kriser, der endnu ikke spiller nogen rolle i *Naturens Bok*).

I Søren Franks terminologi blander teocentriske og antropocentriske elementer sig meget tydeligt i underkapitlet ”Om vattnets förödelse”, hvor den bibelske syndflod og Nordsøens stormfloder bliver til dele af én og samme historie. Teknocentrisme og geocentrisme spiller ikke nogen stor rolle endnu: De nyeste teknologiske udviklinger har endnu ikke påvirket opfattelsen af havet i nævneværdig grad. Selv om man kan erkende interessen i større sammenhænge, for eksempel i vandkredsløbet, findes der endnu ingen henvisninger til større økologiske sammenhænge.

---

67. Ibid., s. 108–116.

68. Ibid., s. 115.

Havet spiller en central rolle i *Boken om Vårt Land*, men jeg vil begynde med mere generelle aspekter, især om hvordan tidsforestillingerne forandrer sig i forhold til *Naturens Bok*.⁶⁹ Fortællingen ”Konungens gåfwor” står i begyndelsen af *Boken om Vårt Land* og bliver fortalt af jegets mor – placeringen og fortælleren henviser til dens store betydning. I fortællingen giver kongen et stykke land til sine tjenere Ödgrim og Solgrim. Mens Ödgrim får et smukt stykke land med frugtbare marker, blå søer og herlige skove, får Solgrim en ufrugtbar vildmark med sumpe. Ödgrim overfisker søerne, rydder skoven ved svedjebrug⁷⁰ og udsuger jorden for at blive hurtigt rig, men derefter bliver han også hurtigt fattig igen. Solgrim derimod arbejder hårdt, dræner sumpene, plejer skovene og fiskevandet. Til sidst kan ikke bare Solgrim, men også Solgrims børn høste rigeligt: Kongen kommer tilbage efter mange år og jager Ödgrim bort fra landet, mens han roser Solgrim, fordi han har prist kongen med sit arbejde, ”till fröjd för efterkommande slägten”.⁷¹ Samtalen mellem moren og jeget efter fortællingen gentager moralen, at man skal arbejde hårdt og tænke på efterfølgende generationer.⁷²

Tidshorisonen i *Boken om Vårt Land* omfatter flere generationer: De første kapitler fastholder, at børnene har forpligtelser både over for deres forfædre og de efterfølgende generationer.⁷³ Bæredygtighedstanken, kontrasten mellem kortvarig profit og langvarig drift, findes flere steder: For eksempel forklarer kapitlet ”Åker och eng”, at loven har prøvet at begrænse svedjebruget, ”emedan det öder mycket skog och gör landet ofruktbart”.⁷⁴ I kapitlet ”Wänner

69. En dimension, som også er mere udpræget i *Boken om Vårt Land* end i *Naturens Bok*, er dyreværet. Men den er ikke særlig relevant i forhold til fremstillingen af havet. Se Topelius, *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, s. 231, 232.

70. Svedjebrug er en ”form for landbrug hvor man rydder skov og gør jorden brugbar til dyrkning ved afbrænding”. ”svedjebrug”, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (red.), *Den Danske Ordbog*, 1. opl., 2003–2005; <https://ordnet.dk/ddo/ordbog?qury=svedjebrug&xtab=for> (hentet 31/5 2023).

71. Topelius, *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, s. 162.

72. *Ibid.*, s. 163.

73. *Ibid.*, s. 158–164.

74. *Ibid.*, s. 222.

och fiender” æder maddiker hele høsten, fordi hovedfiguren har fjernet alle myretuer og fuglereeder, da han ikke ville dele frøene med myrerne og fuglene. Hans nabo forklarer ham, at de har en vigtig funktion i ”Guds hushållning,” en husholdning, der ikke tillader den form for grådighed, hovedfiguren lider af.⁷⁵ Kapitlet om skoven advarer også mod griskhed:

På detta sätt wanwårdas och förminskas Finlands dyrbara skogar. Winningslystnaden förleder mången att sälja eller nedhugga hela sin skog, istället för att årligen hugga det mogna virket och draga en waraktig nytta af skogen. Hans barn efter honom få ett fattigt, förhärjadt land.⁷⁶

Skovbrugsvidenskabens centrale betydning i bæredygtighedstankens historie (begrebet selv stammer fra skovbrugsvidenskaben)⁷⁷ afspejler sig i *Boken om Vårt Land*.

Mens *Natures Bok* gik ud fra naturens rigdom, der var forbundet med en tænkning i den ældre naturhistories kategorisystemer, indtager *Boken om Vårt Land* et mere procesorienteret perspektiv. Idéen om, at overforbruget påvirker hele økosystemet (uden at ordet økosystem bruges) kan man allerede kalde økologisk, selv om økosystemerne ikke i sig selv, men kun med henblik på deres brugbarhed for menneskerne, tilskrives relevans. Den øgede dynamik, som historietanken medfører, og den større tidshorison i *Boken om Vårt Land* kan man sætte i relation til den større rolle, som havet spiller i *Boken om Vårt Land*: Den øgede dynamik og den større tidshorison tyder på en form for tænkning, der er interesseret i bevægelse, sammenhænge og tidslig dybde og på den måde er forbundet med oceanets *wet ontologies*.⁷⁸

---

75. Ibid., s. 230.

76. Ibid., s. 220.

77. Om bæredygtighedens historie se fx Ulrich Grober, *Die Entdeckung der Nachhaltigkeit. Kulturgeschichte eines Begriffs*, München: Kunstmann 2010, s. 20, 80–120.

78. Begrebet *wet ontologies* stammer fra geograferne Philip Steinberg og Kimberley Peters. Se Philip Steinberg & Kimberley Peters, ”Wet ontologies, fluid spaces: Giving depth to volume through oceanic thinking”, *Environment and Planning D: Society and Space* 33, 2015:2, s. 247–264, [doi:10.1068/d14148p](https://doi.org/10.1068/d14148p). Min brug af begrebet er mindre omfattende og radikal end i Steinberg og Peters’ artikel, idet den kun omfatter idéen om, at oceanet er i permanent bevægelse, at vandets flydende kvalitet

Boken om Vårt Land indeholder et kapitel om ”Framsteg i välstånd”, der kommer sent i bogen. Fortælleren forestiller sig her, hvordan forfædrene ser jernbaner, dampskibe, postvæsenet, tændstikker eller en tøjfabrik og anser det for ”trolleri”.⁷⁹ Passagen betoner, hvor hurtigt forandringen er sket – i løbet af ”mindre än femtio år”.⁸⁰ Accelerationen, som i *Naturens Bok* omfattede rejse- og transporttider, er her begyndt at omfatte historien selv. Fortælleren betegner ”naturens krafter” som ”drängar och pigor”.⁸¹ På den måde antyder han, at magtforholdet har forandret sig: Mennesket er virkeligt blevet til naturens herre. Men dette skridt gør også en advarsel nødvendig. Vores jordiske begær må ikke blive den dominerende kraft:

Ett sådant stort frigörelseverk har Gud förelagt vår tidsålder genom de mekaniska uppfinningarna. Men dertill fordras, att de andliga och sedliga krafterna inom oss måste vara de jordiska begärens öfvermäktiga.⁸²

Det tidligere kapitel ”Om Savolaksarne” beskriver desuden, at dampskibet forandrede de gamle sæder og fastholder, at ”den nya tiden har medført ondt med godt”.⁸³ Teknologien medfører ikke kun positive forandringer.⁸⁴

Hvad havet angår, udvider *Boken om Vårt Land* også tidshorisonten i sammenligning med *Naturens Bok*. Kapitlet ”Wårt lands begynnelse” fortæller i en blanding af geologiske og bibelske elementer om jordens urhistorie. Denne forbindelse skaber en harmonisk sammenhæng af forskellige former for viden. Vandet var først gasformet, men blev flydende, da jorden afkølede og dækkede hele jorden. Gud skelner

---

begunstiger hurtige udvekslingsprocesser, og at livet i havet evolutionært set helt indtil i dag har en umiddelbar forbindelse med urhistorien – og at disse kvaliteter kan være forbundet med andre epistemologiske accenter i forhold til en landbaseret tænkning.

79. Topelius, *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, s. 480.

80. *Ibid.*, s. 480.

81. *Ibid.*, s. 481.

82. *Ibid.*

83. *Ibid.*, s. 286.

84. Se også kapitlet ”En natur-revolution”, der fortæller, hvordan en planlagt tørlægning leder til en oversvømmelse. Til sidst bliver vandets kræfter dog kontrolleret af menneskerne. *Ibid.*, s. 201–202.

efter en tid mellem landjorden og havet. Før der boede mennesker i Norden, var der det nordlige Ishav, der gradvis blev fyldt af sand og grus. Når man graver en brønd, kan man se, hvordan forskellige lag af sand, grus og ler har lagt sig over den tidligere havbund.⁸⁵ I denne passage bliver den dybe tids eksistens anskueliggjort. Fortælleren understreger Finlands oprindelse i havet:

Der wi nu bo, war således fordom ett brusande haf, och ännu finner man på några ställen hafsmusslornas skal i jorden. Men Guds wilja war, att detta landet skulle uppstiga ur hafwet på ett så underbart sätt, som få andra länder, undantagande norra Swerige. Och dertill har Gud begagnat den underjordiska elden.⁸⁶

Fortælleren tilslutter sig dermed den vulkanske teori for jordens løftning, der var mest udbredt i Topelius' levetid.⁸⁷

I sin indledning til Topelius' universitære forelæsninger i geografi og historie betoner Jens Grandell den betydning, geografien havde på Topelius' forståelse af historie, der var præget af environmentalistiske strømninger, som for eksempel Alexander von Humboldt eller Carl Ritter repræsenterede. Grandell forklarer den store rolle, geografien spiller for Topelius' konstruktion af Finlands nationale identitet:

Topelius var medveten om att det fanns en nationalistisk potential i geografien. För att utnyttja denna potential använde han sinnebilder, som han baserade på Finlands karta. [...] När man läser Topelius föreläsningar framträder särskilt två sinnebilder med grund i Finlands karta. För det första är det föreställningen om Finland som en ö [...]. Den här beskrivningen syftar på ett Finland omringat av vatten. Vattnen utgör naturliga gränser och innesluter det finska folket i en naturligt avrundad geografisk helhet. [...]

Vattnet har en framträdande roll i Finlands kartbild och Topelius skapade också en annan mental bild i anslutning till det, nämligen Finland som Östersjöns förlorade dotter. Liknelsen är på många sätt lyckad. För det första hänger den samman med ett av Topelius favoritteman, landhöjningen, och för det andra ger den upphov till

---

85. Ibid., s. 169.

86. Ibid.

87. Se kommentaren i Topelius, *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, s. 526.

positiva konnotationer som kärleken mellan mor och dotter och ett älskat barn till en mäktig förälder. [...]

Både landhöjningen och Finlands rumsliga position är av central betydelse för hans författarskap, och i vidare mening också för 1800-talets finska nationsbygge. För Topelius är det viktigt att ringa in Finland på den europeiska kartan och att förklara vad landet består av och vad som gör det unikt i förhållande till sina grannar. Ett bärande element i Topelius geografisk-historiska uppfattning är att Finland är en separat geografisk och kulturell enhet, och en förmedlande länk mellan öst och väst.⁸⁸

I *Boken om Vårt Land* – der trots Topelius' store interesse for geografi ikke indeholder nogen kartografiske illustrationer – er det i mindre grad forestillingen om Finland som en ø, end landhøjningen og Finland som datter af havet, vi finder. Her fører en underjordisk ild, der er Guds vilje, til en stadig vækst af Finland gennem landets løftning, mens ilden ”skakar de södra länderna med jordbäfningar”.⁸⁹ På den måde bliver Finland fremstillet som et land, der synes at være udvalgt af Gud (en forestilling, der generelt var udbredt i nationale selv billeder i Europa i den koloniale æra).⁹⁰ Desuden har landet en geologisk fremtid, hvor det bliver større og større. Verdensbilledet her er teocentrisk i den betydning, at Topelius begrundet geografiske fænomener med Guds vilje, men havet er ikke forbundet med rædsel, sådan som Frank beskriver det i forbindelse med et teocentrisk verdensbillede. Topelius forbinder i stedet havet med positive konnotationer. Efter kapitlet ”Vårt lands begyndelse” følger for eksempel digtet ”Havsjungfrun”, hvor havfruen er en allegori for Finland, der vokser frem af havet.⁹¹ Personifikationen tillader børnene at udvikle en emotionel forbindelse til landet. Havet giver datteren kraft, rigdom og styrke. Efter digtet begynder beskrivelsen af Finland med et kapitel om Østersøen. Forbindelsen mellem Finland og havet er også her udpræget:

88. Jens Grandell, ”Inledning”, Zacharias Topelius, *Föreläsningar i geografi och historia*, Jens Grandell (utg.), ZTS XV, SLS 843, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2017, <https://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-8081-1609135459>.

89. Topelius, *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, s. 169.

90. Nylund, ”Samtida kritik och forskningsöversikt”, s. LX.

91. Topelius, *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, s. 170–171.

Wäl må Finland kallas en dotter af hafwet, ty det har watten under sig, watten inom sig och watten omkring sig. De underjordiska wattnen äro kärr, de inre wattnen äro sjöar och floder, de yttre wattnen äro haf. Kärrens, sjöarnas och flodernas watten rinna utför slutningen och söka sig wäg till hafwet, som ligger lägst.⁹²

Igen er Finland en datter af havet, en datter, der er uadskillelig fra sin oprindelse i havet: Alle former for vand, der findes på landjorden, stræber mod havet. Denne fremstilling betoner vandets formgivende kraft og sammenhængen mellem de forskellige former for vand. Et senere kapitel om Finlands klima betoner ikke bare, hvordan den hårde finske natur hærder befolkningen og dermed tager klimateoretiske tanker op, der var meget populære i nationalromantikken, for eksempel hos Johan Ludvig Runeberg, som *Boken om Vårt Land* refererer til allerede i titlen, der citerer nationalsangens titel.⁹³ Topelius skriver også at Finland trods den kolde og hårde vinter har et mildere klima end de fleste andre lande, ”som äro belägna lika högt i norden. Ingenstädes, utom i Norige og Swerige, finnas skogar, åkerbruk och ordnade samhällen så nära nordpolen, som i Finland.”⁹⁴ Dette relativt milde klima kan ifølge Topelius føres tilbage til havet og søerne (ved siden af den naturlige bjerggrænse mod nord).⁹⁵ Landet og vandet, naturhistorien og den nationale historie bliver på den måde tæt forbundet. Første del af *Boken om Vårt Land* indeholder desuden sømandsdigte og kapitler, der beskriver livet ved havet i forskellige regioner af Finland – og også her er fremstillingerne positive; havet gør menneskerne modige og raske og vænner dem til hårdt arbejde.⁹⁶

Havet er ikke bare et tema, men bidrager også til tekstens troper – for eksempel danner bølgemotivet i første og sidste vers en ramme omkring vinterscenen i digtet ”På blank is”.⁹⁷ Kapitlet ”Storkyro”

---

92. Ibid., s. 171.

93. Om klima, natur og national identitet hos Runeberg, se Frederike Felcht, *Die Regierung des Mangels. Hunger in den skandinavischen Literaturen 1830–1960*, Heidelberg 2020, s. 31–71, 78–102.

94. Topelius, *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, s. 206.

95. Ibid., s. 206; se også s. 209–210, 218.

96. Se fx ibid., s. 295–299.

97. Ibid., s. 206–207.

fortæller om havets rolle i Finlands geologiske historie og beskriver desuden resultatet, det vil sige landskabet, i maritime troper:

Hela det österbottniska slättlandet är gammal hafsbotten, från hwilken wattnet har runnit bort, och dess jord är danad af hafwets slamm. [...] I södra Österbotten har hafwet afsatt en fruktbar lergrund, och der har menniskohanden plöjt Storkyro åkrar. [...]

Detta land är alltså flackt och enformigt, men dess fruktbarhet och dess odling glädja wandrarens blickar. Så långt hans öga ser, gunga i Juli de rika axen såsom ett haf af gröna vågor för sommarwinden. När han tänker på alla de sorger och försakelser, mot hwilka vårt folk kämpar så mångenstädes i de fattiga inlandsbygderna, röres hans hjerta wid anblicken af dessa ymniga skördar, dem Gud låter uppblomstra här nära kusten af Bottenhafwet.⁹⁸

Landet minder stadig om det hav, som det engang har været; aksene danner et nyt hav med grønne bølger. Havet er ikke bare grundlaget for regionens frugtbarhed, det bliver også et symbol for naturens rigdom. I kapitlet ”Tawastland” citerer Topelius Johan Ludvig Runebergs beskrivelse af skovene i Saarijärvi. Runeberg skriver: ”Man wandrar i dem som på botten af ett haf, i en oafbruten, enformig stilhet [...]”.⁹⁹ At Topelius citerer Runebergs Saarijärvi-artikel, understreger havets centrale rolle i Finlands selvbillende. Saarijärvi-artiklen blev publiceret i forskellige udgaver, inklusive skoleudgaver, og oversat til russisk, finsk og tysk.¹⁰⁰ Topelius refererer her til en central tekst i nationaldigterens oeuvre.

Om befolkningen på Åland hedder det i *Boken om Vårt Land*: ”De odla litet säd och potäter, de hafva hästar och boskap, de bränna kalk och tegel, de utskeppa ved, men deras rätta åker och äng är hafwet.”¹⁰¹ Mens havet her erstatter landet og bliver en slags hjem, er det et symbol

---

98. Ibid., s. 184–185.

99. Ibid., s. 194.

100. Pia Forssell, *Kommentar till Uppsatser och avhandlingar på svenska. Journalistik*, Lars Huldén & Barbro Ståhle Sjönell (red.), *Samlade skrifter av Johan Ludvig Runeberg. 17. II*, Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet 2005, s. 70–71, <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:ib-lb10132158-faksimil>.

101. Topelius, *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, s. 295.

for hjemløsheden i kapitlet ”Om andra, som inflyttat till Finland”, hvor jøder og farende folk danner kontrasten til folk med et hjemland:

Derför måste vi hafva medlidande med dem; ty af Judar och Zigenare lära vi, vilken stor olycka det är, att icke hafva ett fädernesland. Då är en menniska såsom på vida hafvet: hon ser ingen strand, hon har ingen hamn, hon lefver och dör som en främling på jorden.¹⁰²

At havet her får en negativ association, mens det i nationale sammenhænge normalt er positivt konnoteret, understreger den forskel, som fortælleren ser mellem jødiske og farende folkefærd på den ene side og finske, svenske, russiske og andre, for eksempel tyske eller engelske, beboere i Finland på den anden side. Tidligere har fortælleren i kapitlet ”Om Finlands folk” forklaret nødvendigheden af samarbejde og enighed blandt finnerne, trods deres forskellige sprog og oprindelse, idet landet her sammenlignes med et skib, hvor alle sømænd må samarbejde for at nå i havn.¹⁰³ Havet bliver en formgivende kraft på forskellige planer: både geologisk og poetisk. Havet som trope og konkret rum bidrager til udviklingen af nationale selvbilleder.

Det er spændende at se, hvordan Topelius' egen fortælling om Finlands begyndelse forholder sig til den finske mytologi, som *Boken om Vårt Land* gengiver.¹⁰⁴ Topelius mener, at det finske sprog især er velegnet til at ”afspejla naturen”,¹⁰⁵ og at ”Naturen har varit folkets bästa sånglärarinna”.¹⁰⁶ Finsk kultur og natur bliver på den måde næsten identisk. Topelius' fremstilling af finsk folkedigtning indeholder også en tæt forbindelse mellem natur og kultur. I den hedenske tro, forklarer Topelius, søgte man Gud i verden, man tilbad planter, dyr,

---

102. *Ibid.*, s. 303.

103. *Ibid.*, s. 253.

104. For den finske mytologi, se *ibid.*, s. 304–339. Sømand og havet spiller allerede en rolle i folkesagnene om jætterne tidligere i bogen, *ibid.*, s. 261–264.

105. *Ibid.*, s. 258.

106. *Ibid.*, s. 268. En tæt forbindelse mellem sprog og natur etableres også *ibid.*, s. 282, hvor fortælleren forklarer: ”Tron på trolldom är ett minne från hedendomen. Man trodde då, att alla föremål i naturen hade lif och att menniskan kunde med sitt ord beherrska allt lefvande”, og *ibid.*, s. 295, hvor det hedder: ”Men när finske skalder diktat på svenska, har deras språk blifvit enklare och innerligare, likasom en återspejling af vårt lands folk och natur.”

bjerger, søer og så videre, og mente, at man kunne beherske guderne ved ordets magt. Blandt de finske guder var også vandets gud Ahti og hans kone Wellamo og deres børn.¹⁰⁷ Topelius gengiver et uddrag af *Kalevala*, der fortæller om verdens skabelse. I begyndelsen findes der intet land, kun vandet og vinden. Landet bliver skabt i denne myte af "Vattnets moder",¹⁰⁸ der hæver strande, odder og øer med sine hænder fra vandet og skaber verden, som vi kender den:

Efter tio långa somrar
Höjde hon sin hand ur vågen
Och begynte skapa länder.
Der hon sträckte sina händer,
Höjdes stränder, uddar, öar;
Der hon trampade med foten,
Gräfdde hon ut fiskens gropar;
Der hon dykade i vattnet,
Danade hon hafvets hålor;
Der hon närmade sig landet,
Jemnade hon strandens vallar,
Bröt de breda hafvets bugter
Redde plats att fånga laxar.¹⁰⁹

Til sidst bliver guden Väinämöinen, *Kalevalas* hovedfigur og helt, født: "Hafvets bölja var hans vagga / Och dess skum hans hufvudkudde."¹¹⁰ Han driver rundt på havet i otte år, før han stiger op på landjorden. Ligesom i geologien hæver landet sig i denne myte op fra vandet. Den geologiske og den mytologiske urhistorie overlapper hinanden. På den måde forbinder Topelius geologi og mytologi til en harmonisk enhed, der passer godt til den enhed, han søgte at skabe gennem vidensformidlingen.

Vandguderne bidrager også stærkt til landbrugets begyndelse i Topelius' gengivelse af *Kalevala*. Vandets og landjordens produktivitet hænger tæt sammen i denne forestillingsverden. Mange sange og

---

107. Ibid., s. 304–305.

108. Ibid., s. 309.

109. Ibid., s. 310.

110. Ibid.

fortællinger udspiller sig på havet, og Väinämöinen sejler til sidst bort på havet, da Jesusbarnet afløser ham som ny hersker.¹¹¹

Havets rolle i de sidste dele, der fortæller Finlands historie fra den katolske tid og frem til Topelius' samtid, er især den at være en transport-, handels-, konflikt- og krigsskueplads. Perspektivet bliver mere antropocentrisk her.

KONKLUSION

Sammenligningen mellem *Naturens Bok* og *Boken om Vårt Land* har vist, at forandringen i forestillingerne om tiden og naturen hænger tæt sammen. Naturforestillingerne i *Naturens Bok* baserer sig på kristelige forestillinger om naturen som en stabil, hierarkisk ordnet entitet. Verden er skabt som ressource for menneskerne i *Naturens Bok*. Fiskene er på den ene side fremstillet som anti-sociale, kommunikationsløse væsener, der kan spises af mennesker, men på den anden side er de også associeret med frihed og mod. Havet giver anledning til at reflektere over magtforholdene mellem Gud, menneske og naturen. Naturens orden mister stabiliteten som følge af dampskibet og andre teknologiske opfindelser, men dominerer stadig fremstillingen. Den acceleration, som *Naturens Bok* allerede beskriver som effekt af nye teknologier, bliver mere omfattende i *Boken om Vårt Land*.

Accelerationen omfatter her ikke bare transporttider, men også historien selv. Proces- og historietanken i *Boken om Vårt Land* er forbundet med idéen om bæredygtighed, et ansvar for miljøets stabilitet og produktivitet gennem generationer. Denne forandring hænger sammen med den erkendelse, at de nye teknologier har ændret

---

111. Ibid., s. 311–339. Topelius nævner i kapitlet ”Om Svenskarna” også kort fortællingen om verdens oprindelse i den oldnordiske mytologi, hvor jorden bliver skabt af jætten Ymers krop: Havet er hans blod, himmelen hans hovedskal. Se *ibid.*, s. 434. Men han refererer ikke til den landhævning, som man finder i Edda-sangen *Völuspá*, hvor det hedder, at verden begyndte, da Burrs sønner – dvs. Odin og hans brødre – hævede landet. Se Klaus von See, Beatrice La Farge & Katja Schulz, *Kommentar zu den Liedern der Edda. I: Götterlieder. Völuspá. Hávamál*, Heidelberg: Winter 2019, s. 95–97. (Tak til Beatrice La Farge for henvisningen.) På den måde synes differencen mellem den oldnordiske mytologi og Finlands geologiske historie større, og parallellerne mellem Finlands mytologi og geologi bliver mere tydelige.

magtforholdene mellem naturens og menneskernes kræfter, og denne forandring medfører nye farer, der truer både miljøet og menneskene selv. Kontrasten mellem kort- og langvarighed spiller en stor rolle i *Boken om Vårt Land*, der advarer mod kortvarig udbytning af ressourcer med langvarige destruktive følger.

Boken om Vårt Land tydeliggør den store rolle, som vandet og havet ifølge Topelius spiller for Finlands selvbillede. Havet præger tekstens troper, figurer og temaer. Topelius' fremstilling af Finlands geologi anskueliggør landets hævnning af havet ved hjælp af jordlag, der viser tilbage til Finlands urhistorie. Den dybe tid bliver på den måde synlig. Overlapninger mellem den finske geologiske og mytologiske urhistorie bidrager til den store betydning, som oceanet får for Finlands identitet i Topelius' fremstilling.

Havets tilbagegang er usynlig i et kortvarigt perspektiv, men den skaber på lang sigt en ny verden. At denne verden er truet på grund af menneskernes manglende evne til at tænke flere generationer frem, er en tanke, som vi allerede finder i *Boken om Vårt Land*.